

Defne
Suman

Šeherezadino
ćutanje

Prevela sa engleskog
Branislava Radević-Stojiljković

■ Laguna ■

Naslov originala

Defne Suman

Emanet Zaman

THE SILENCE OF THE SCHEHERAZADE

Copyright © Defne Suman and © Kalem Agency, 2021

Translation copyright © 2021 za engleski jezik Betsy Göksel

Translation copyright © 2021 Kalem Agency

Translation copyright © 2023 za srpsko izdanje, LAGUNA

Onima koji su prognani iz svoje domovine

„Bilo da se smrkava
Bilo da sviće
Beo je
Jasmin.“¹

Jorgos Seferis, *Jasmin*

„Mnoge bi se priče dale ispričati o Petkovom jeziku, ali istinita priča je zakopana u Petku, koji je nem. Nikad se ta istinita priča neće čuti ako putem umetnosti ne pronađemo način da Petku podarimo glas.“²

Dž. M. Kuci, *Fo*

¹ Prevela sa grčkog Nada Vučinić, i pružila sve nadalje potrebne konsultacije u vezi sa grčkim alfabetom, prenosom transkripcija u grčki original i transkripcijom na srpski. (Prim. prev.)

² *Fo* Dž. M. Kucija, *Laguna*, Beograd 2019. Prevela Arijana Božović. (Prim. prev.)

Autorkina beleška

U osvit dvadesetog veka Osmansko carstvo je gubilo moć i zemlju. U poslednjih sedam stotina godina sultanat je vladao teritorijama od današnje Grčke do Bugarske, od Severne Afrike do Indije, a bogata, otmena luka Smirna na zapadnoj obali Male Azije bila je na glasu da spada u najživlje i najizrazitije kosmopolitske gradove carstva. Tu su Turci muslimani i Grci pravoslavci vekovima harmonično živeli i trgovali uz evropske Levantinca, Jermene i Jevreje, i poštovane su sve religije i sve kulture. Ali uzdizanje nacionalizma u devetnaestom veku i kraj Prvog svetskog rata dovešće do raspada Osmanskog carstva, a oko plena će se otimati Britanija, Francuska, Italija i Grčka. Smirna je neko vreme ostala pod turskom upravom, ali kako su nacionalisti i pokreti za nezavisnost dobijali na snazi, multikulturalno tkanje grada pretilo je da se pocepa i iznese na videlo katastrofalnu priču.

Prvi deo

KAPIJE RAJA

Kad sam izronila iz pepela izgubljenog raja
Rekli su da mi je ime Šeherezada.
Stotinu godina je prošlo od mog rođenja,
Ali ćutanje moje
Nije se okončalo.
Ma koliko mi jezik oklevao,
Ispričaću sve,
Sve što se zbililo,
Pa makar me smrt našla
U kuli ove ruševine od palate.

Prvi septembar

Moje rođenje, jedne blage narandžaste večeri, podudarilo se sa dolaskom Avinaša Pilaja u Smirnu.

Prema evropskom kalendaru bila je to godina hiljadu devetsto peta.

Mesec je bio septembar.

Kad se putnički brod koji je nosio indijskog špijuna približio luci, još se nisam bila rodila, ali kroz otvorenu matericu moje majke počeo je da ulazi tanak zrak svetlosti u mračni bazen u kojem sam živela mesecima. Nije mogla ni da ustane ni da hoda. Ne zato što sam joj ja bila teret već zbog opijuma koji je udisala iz lule zaglavljene između srednjeg i domalog prsta. Okrenula je lice ka prozoru i gledala kako zavese pijano lete u rukama vetra.

Prethodne godine – ili je to bilo dve godine pre toga? – plesala je valcer s jednim inženjerom Ajdinske železnice na ivanjdanskoj zabavi održanoj u klubu *Birunabad*. Vrtela se u rukama tog čoveka po podovima od uglačanog drveta, baš kao te zavese koje sad tako lete. Kako se zvao taj čovek? Upamtila je njegove visoke britanske jagodice, kuću u kojoj je živio, na severnom kraju pristaništa, i njegove vešte ali beživotne plesne

korake, ali nekako nije mogla da se seti njegovog imena. Gospodin...? Gospodin Neko. Kako? Neko čudno ime. Neobično. Podigla je glavu i povukla još jedan dim iz lule između prstiju. Pred njenim tamnim očima zaigrali su purpurni krugovi. Gospodin Neko je otplesao dalje, preko poda od uglačanog drveta.

Avinaš Pilaj je stajao na palubi druge klase elegantnog broda *Afrodita* dok je čekao u zalivu, ne znajući ni za svoju majku ni za mene. Bio je zauzet njušenjem vazduha, kao divlja životinja, sklopljenih očiju, nosa podignutog ka pegavom nebu. Dok je sunce zalazilo, kopno je ispuštalo dah koji je zadržavalo celoga dana. Mladi Indijac, kom je bilo dosta mirisa uglja i hladnog gvožđa, koji su prožimali putovanje što je trajalo danima, sad je udisao prijatne arome cveća i trave. Ruža, limun, magnolija, jasmin i, negde u dubini, nijansa jantara.

Avinašov nos je bio dug i osetljiv, plemenit kao u nekog osmanskog sultana. Dok je prepoznavao svaki miris pojedinačno, uživao je u njihovim notama i esenciji kao da su ukusni zalogaji kojima prekida post. Naročito ruže. Čak i zatvorenih očiju, mogao je da razlikuje belu ružu od crvene. Negde na obali, u gradu čija su ružičasta svetla poigravala na moru, živeo je čovek po imenu Jakumi. Mladića nisu zanimali ni lepi grad ni njegove legendarno lepe žene. Misli su mu bile potpuno zaokupljene polumračnom prostorijom koju je Jakumi pomenuo u svojim pismima. U radionici iza svoje apoteke, stari apotekar je izvlačio ulje iz latica najređih ruža, donetih iz svih krajeva carstva.

„Šta sad čeka kapetan?“

„Verovatno da se onaj teretnjak udalji i napravi mesta za njega.“

Na jarko osvetljenoj gornjoj palubi putnici prve klase – gospoda u kaputima s kopčanjem u dva reda, sa polucilindrima i skupim cigarama u ustima – gundali su kao da već nisu strpljivo putovali od Aleksandrije do Rodosa, pa do Lerosa, Hiosa, i konačno do Smirne.

„Ne, gospodine. Onaj teretnjak se neće pomeriti. Zar ne vidi-te da je dovučen do one barže. To je ugalj. Neće ga još utovariti.“

„Ne govorim o tom. Mislim na brod u koji utovaruju bale duvana. Stoji tamo već dvadeset minuta.“

„Ovaj brod neće ulaziti u luku, gospodo. Njene vode su plitke i kapetani koji to ne znaju upadnu u nevolju. Nema druge nego da čekamo čamce na vesla.“

Zvuk koji je dopirao iz pristaništa – zvonjava tramvaja, kloparanje točkova, odzvanjanje potkovica konjskih kopita – podsetio je gospodu na zadovoljstva koja su zaboravili dok su putovali morem. Neki od njih su se čak mogli zakleti da čuju smeh žena što izlaze iz noćnih klubova duž pristaništa. Okruženi zviždanjem brodića lučke kapetanije, raznobojnim brodovima na jedra, teretnim i putničkim brodovima što se mimoilaze i nestaju na tamnoplavom moru, gospoda su svaki čas gledala koliko je sati na njihovim džepnim časovnicima.

„Biti tako blizu obale a ne moći kročiti na nju nepodnošljivo je, dragi prijatelji. Gde su ti čamci na vesla?“

Avinaš je odšetao do zadnje palube. Kad je bio siguran da ga niko ne gleda, sklopio je ruke uz grudi. Pošto je sada radio u službi Britanske imperije, bilo je važno da izgleda kao Evropljanin. Međutim, Avinaš je bio i unuk askete samotnjaka koji čeka Božju milost dok živi svoje poslednje godine u jednom manastiru u podnožju Himalaja. Bilo je vreme da zahvali sve-mogućem Tvorcu koji ga je zaštitio tokom teških dana i olujnih noći, prvo od Kolomba do Port Saida, a onda u mračnom vozu u Aleksandriju, i odatle do Smirne na *Afroditi*.

Okrenuo je lice ka suncu, koje se topilo u moru kao kugla crvenog sladoleda, i sklopio oči.

„*Om nama Šivajame*. O, moćni Šiva. Pružamo ti zahvalnost što si nas zaštitio od brodoloma i od nesreća, užasa, bolesti i epidemija, i što si nas doveo na obale ovog divnog grada.“

Izgovarao je molitve još od detinjstva. I ne samo bogu Šivi, kog naročito poštuje njegova porodica, već i Zaštitniku Višnuu

i, naravno, Tvorcu univerzuma Brami. Verovao je da su bogovi prijateljski nastrojena bića, čak i Šiva Uništitelj, i da ga vole. Pre njih je bio on sam, bez maske, bez obmana. Tražio je od njih milost za sve prestupe koje je možda ne znajući počinio, i u dubinama duše osećao je da su mu ta božanska bića oprostila i zaštitila ga.

„O veliki Šiva, božanska moći koja razara i ponovo stvara! Pomozi mi da sva moja dela prođu dobro na ovoj novoj stranici mog života. Budi uz mene da uspešno obavim svoje dužnosti; podaj mi snage, veštine i razumevanja. Zaštiti moju majku, moga oca i moje braću i sestre od nesreća, katastrofa, bolesti i kuge, da budem u stanju da strpljivo prihvatim sve što me zadesi.“

Iznenada je na palubi zaduvalao jak vetar. Taj vetar, koji se uvek podizao pred sumrak, bio je čuven po tome što može da rashladi i najtoplije dane za samo nekoliko trenutaka. Ponekad, kao dobroćudni džin nesvestan sopstvene snage, previše bi uskomešao stvari, nenamerno prevrtao ribarske brodiće i izazivao kišu psovki zbog toga. Ali te večeri bio je veoma blag. Pošto je pomilovao brodsku ogradu s koje se ljuštila zelena boja, dohvatio je mladićev polucilindar i odneo ga prema praznim ležaljka u dnu stepeništa. Avinaš najpre nije reagovao. Imao je na umu manire kojima ga je naučio deda; čak i kad je uznemiren – naročito kad je uznemiren – čovek mora da dovrši molitvu. Donelo bi mu nesreću kad bi pojurio za tako svetovnim problemima pre nego što se oprostí s bogovima. Žurno je sklopljenim rukama dodirnuo prostor između obrva, pa usne i, na kraju, srce.

„O, moćni Bože, velik si, kadar za čuda. Poveravamo ti našu sudbinu. *Om nama Šivajame.*“

Onda je odjurio do ležaljki da uzme šešir. Osećao je grižu savesti što je prekinuo molitvu na polovini, naročito u tački molbe.

Vetar, kao da ga podseća da je život prekratak da bi ga traćio na grižu savesti, odneo je šešir nekoliko koraka dalje, i

razbarušio mu vrane uvojke. Avinašove kovrdže bile su guste i teške kao pletenice jermenskih devojaka što kače veš da se suši; čak i kad bi se brod prevrnuo, kosa mu se ne bi poremetila. Vetar je zviždao i uvukao mu se pod prednji deo svilene košulje. Avinaš je imao kožu boje smeđeg pliša, kožu istočnjačkih robova, ali pojava mu je bila evropskija no Evropljanima koji su, doterani, šetali po pristaništu i držali šešire. On nije maharadža – da, putuje drugom klasom – ali u svojim cipelama zašiljenog vrha korača po zemlji elegantnije od gospode na gornjoj palubi. U desnom uvu nosio je naušnicu sa smaragdom, a imao je i svilenu kravatu iste boje, kao i takvu maramicu u džepu. Baš kao Evropljani.

Vetar je ponovo zaduavao oko Avinaša, zviždao mu u ušima, a onda odneo svoj aromatični dah začina na drugu stranu luke, do krovne terase gde smo moja majka i ja proživljavale poslednje trenutke našeg povezanog života. Kroz dopola spuštene kapke, moja majka je podozrivo gledala razigrane zavese od tila. Ima li tamo nekog? Ali najviši sprat naše velike gradske kuće bio je daleko od putničkog broda *Afrodita*, daleko izvan vidnog polja mladog Indijca te večeri.

Bog nam namiguje takvim podudarnostima. Indijski špijun Avinaš stigao je u grad iste te večeri i upravo on mi je, mnogo godina kasnije, ispričao priču o mom rođenju. Otkrio je moju priču potpuno slučajno, zahvaljujući jednoj staroj fotografiji, kad je gledao grad s palube drugog broda, baš kao što ga je gledao i u noći mog rođenja.

I ponovo je bio septembar.

Ali jedan sasvim drugačiji septembar.

Bio je drugačiji zato što su, u noći kad sam se rodila, gradske kupole, minareti i kućice s krovovima od keramičkih pločica sijali kao zlato. Sedamnaest godina kasnije grad će bljuvati plamen kao gnevno čudovište. A vetar, taj razigrani vetar koji je naljutio mladog špijuna kad mu je davno odneo šešir, nosiće strašne smradove kerozina i istopljenih guma, ugljenisanih

stogodišnjih sikamora, mlečnog soka smokava razbacanih po ulicama, srušenih crkava, klavira, pozlaćenih knjiga. A najgori od svega biće prodoran kiseli zadah izgorelog mesa koji će vetar doneti na palubu *Gvozdenog vojvode* dok prevozi Avinaša, s mojom majkom u njegovom zagrljaju, daleko od vatre i neizdrživih patnji grada. Svi će pokriti usta i nos maramicama; neki će se naginjati preko ograde da povraćaju. Zadah spaljenog mesa, mačaka uhvaćenih u uskim prolazima, galebova sa zapaljenim krilima, očajnih kamila i konja, ljudi što jure iz podrumâ i potkrovljâ gde su se krili kao bubašvabe. Zapaljeni nokti, kosti, meso.

Isti vetar koji je jednom pokušao da nauči Avinaša da je život prekratak da bi ga traćio na tako teška osećanja kao što je stid, sad će dozvoliti sudbini da jadne duše okupljene na pristaništu posvedoče kako te može udaviti ne samo voda nego i vazduh.

Ali pre toga desiće se mnogo šta.

Za sada, ostanimo na ovoj blagoj večeri s nijansom naranđaste, kad sam se rodila. Dozvolite mi da stavim akcenat na usku karlicu moje majke i ostavim Avinaša da izgovara nazive sela i opština koje je do tada proučavao samo na mapi, kao školarac od kog traže da deklamuje. Gore visoko bio je Kokarjali, onda Goztepe, Karantina, Salhane, Karataš, Bahribaba. Nisu se mogli videti s mesta gde je *Afrodita* bila usidrena, ali iza zgrade carine nalazila se moderna građevina u obliku potkovice. Ljudi su je zvali Žuta kasarna, Sari kiska, i Avinaš je znao da je u njoj stacionirano šest hiljada osmanskih nizamidžedidskih vojnika.

To je bilo važno. Deo njegove misije bio je da stupi u vezu s tim vojnicima. Tajna služba je držala na oku vojnike u svim osmanskim gradovima od Soluna do Smirne. On će se nastaniti i živeti u turskoj oblasti, i družiće se s njima u kafanama i na pijacama. Prisustvovaće sastancima Evropljana i prikupljati informacije o trikovima Francuza i Italijana. Stomak mu se vezao u čvor.

Šta ako ne uspe da ispuni dužnosti kako treba?

Šta ako bude čuo, ali ne bude i razumeo strane jezike koje je učio u školi?

„Vi ste talentovani, rešeni, mladi; za dva meseca ćete početi da govorite bolje od domorodaca.“

To je rekao njegov profesor na Oksfordu.

„S razlogom smo izabrali vas, sinko. Verujte nam, vi ste savršeni za ovu specijalnu misiju.“

Za sada, ta misija mu je bila samo čvor u stomaku.

Ispod svilene košulje dva potočića znoja curila su mu s tamnih pazuha. Pošto se osvrnuo po pustoj palubi, zavukao je nos pod okovratnik i omirisao sebe. Za vreme putovanja veoma je vodio računa o tome da ne jede začinjenu hranu, ali i dalje je mogao da oseti slab miris belog luka na svojoj koži.

To ga je uznemirilo.

Najpre mora naći smeštaj i oprati se. Nagnuo se preko ograde i osmotrio donju palubu. Utovarali su putne kovčege u čamce na vesla koji su opkolili *Afroditu* kao gusarski brodovi. Čim stigne na obalu, moraće da nađe kupatilo.

„Jedan od naših ljudi dočekaće vas u pristaništu, da se pobrine da prođete kroz carinu bez poteškoća. Ali to je sve. Posle toga ste prepušteni samome sebi. Tako je bolje. Iz pristaništa pođite pravo na železničku stanicu Basmane. Kad stignete do Ulice zlatara, potražite bazar Jemiščizade. Onda čekajte da stupimo u kontakt s vama.“

Za to vreme, dok je njega bolelo stomak pri pomisli da će započeti novi život u nepoznatom gradu, moja majka, rođena i odgajena u Smirni, očajnički je ječala i uvijala se u sve jačim bolovima mog rođenja. Opijum je tad prestao da deluje. Beba u njenoj utrobi pretvorila se u životinju sa oštrim kandžama i kidala joj meso iznutra. Polako, polako je ustala; kao pijana bačva, skotrljala se na pod zastakljene prostorije u kojoj je bila zatočena tačno tri meseca, jednu nedelju i pet dana, i pripila se uz njega. Vibracije njene vriske stigle su od kupole do dnevne

sobe u prizemlju, gde je sedela babica Jermenka s vrećom zlata u rukama i ogromnom odgovornošću na plećima, većoj od nje same.

Naspram babice Meline sedela je moja baka, u plišanoj fotelji. Sa šoljom kafe u ruci, pokazala je pokretom fino zašiljene brade ka tavanici.

Došlo je vreme.

Tako je, pun tajni, počeo moj život, koji će se protegnuti na više od jednog veka.

Bog prolaznih trenutaka

Uudi koji su mi dali ime Šeherezada našli su me bez svesti u vrtu što je mirisao na orlove nokte, jednog jutra pred zoru. Kosa mi je bila umršena u korenje duda ispod kojeg sam ležala. Noge su mi bile u zagnojnim ranama od vatre koja mi je bila zahvatila suknu, ali bilo je nemoguće ne primetiti spokojan smešak na mom licu. Prepostavili su da posmatram neki divan san iza sklopljenih kapaka. Nisu mogli da shvate kako sam dospela u vrt čija je kapija bila zaključana.

Sve sam to upamtila. Bio je to drugačiji septembar. Bagrem je bio u cvetu, škole samo što se nisu otvorile. Imala sam sedamnaest godina. Nedelja moga rođendana upravo se bližila kraju. U granju duda zaglavio se zmaj – bio je crven kao i sve ostalo te noći – i treperio je na vetru koji je duvao od planina ka moru. Zemlja ispod mene bila je meka, vlažna, primamljiva. Anđeoski prsti prelazili su mi po obrazima. Negde u daljini zalupila su se neka vrata. Onda sam čula škljocanje puške. Dvocevka će mi definitivno razneti glavu i prosuti mozak. Neka bude tako. Svako je pucao u svakoga te noći. More je bilo puno leševa, svi su bili naduveni kao baloni.

Imali smo već previše dodira sa smrću da bismo je se plašili tih dana.

Iznenadujući je bio sam život. Prizor dece u crvenoj i zelenoj odeći oko koje pljuska voda među leševima dok morske struje vuku njihova mala tela nadole. Dečaci i devojčice čija kosa pluta kao morska trava, što ispuštaju poslednji dah dok vise o lancima evropskih brodova i preklinju kapetane da ih odnesu u inostranstvo. Kako su se držali za život! Meni nije bilo preostalo toliko snage. Bila sam iznemogla, slaba, istrošena, gotova.

Grudni koš mi se srušio u zemlju. Nisam čak ni otvorila usta.

Da sam ih otvorila, kroz njih ne bi izašao nikakav zvuk, ali ja to tad još nisam znala.

Na kraju dvocevke je bio raj.

Zatvorila sam oči.

U daljini je plakalo neko dete.

Iza sklopljenih kapaka videla sam ženu. Stajala je na palubi dugog, uskog broda. Oko glave su joj bile uvijene dve debele pletenice, a šiške su joj skrivale namrštene obrve. Avinaš Pilaj je stajao odmah iza nje, svojim tamnim rukama ju je obrlio oko struka i držao je čvrsto pripijenu uz svoje grudi. U moru su treperili odrazi žuto-narandžastog plamena. Gologlava žena je naslonila glavu na Indijčevo rame i plakala.

Ime te žene bilo je Edit Sofija Lamark.

Bila je to moja majka.

Tada to nisam znala. Avinaš Pilaj mi je ispričao mnogo godina kasnije.

Najmlađe dete Šarla Lamarka rodilo se u Burinabadu, u velikoj gradskoj kući od kamena, s velikim vrtom na padinama punim kamelija, bugenvilija i raznih vrsta ruža posadenih usred velike zemljane površine. Kad je bila dete, Edit je verovala da je taj vrt, koji se s jedne strane graničio sa šumom topola, sam po sebi raj. Burinabad je bio okružen planinama što su se stapale s plavetnilom neba. Prolaznike su pozdravljala stabla trešanja i nara.

Mala Edit je imala običaj da leži među plavim, purpurnim i ružičastim hortenzijama koje je svojim rukama posadio njen

deda – „Ovo su moja unučad“, govorio je – i da posmatra oblake. Jedan od tih oblaka nosio je Kairosa na leđima. Kairos je bio bog vremena smrtnika, vreme koje leti. Bio je zaljubljen u kraljicu Amazonki Smirnu, koja je osnovala grad što nosi njeno ime. Svakoga dana Kairos je putovao preko plavih nebesa, na leđima oblaka, i pozdravljao kraljičinu čukununučad. Smirna je bila lepa koliko je bila i moćna, i isto tako pravedna. U streličarstvu joj niko nije bio ravan. Kao i ostale Amazonke, još u pubertetu je odsekla desnu dojku kako je ne bi ometala u zapinjanju luka. Edit ju je sanjala kako jaše konja po zlatnoj obali, a za njom vijori kosa. Ako ikada bude imala kćer, daće joj ime Smirna.

Ponekad bi otrčala do kraja vrta, do mesta gde se otvara u šumu, i zagnjurila bi lice u ruzmarin ili divlju majčinu dušicu koje je posadila pralja Sidika, i udisala miris aromatičnog lekovitog bilja sve dok ne počne da kija. Vrt je bio pun voćaka i vinove loze. Pošto je predao posao sinu, Editin deda Luj Larmark postao je veoma zainteresovan za vinograde; svaki minut svojih penzionerskih godina posvetio je uzgajanju grožđa. Na gvozdenim šipkama vinograda bile su okačene ljuljaške, s konopcima uvijenim kao brodska užad za sidro ili za tegljenje u luci. Ljuljaške su napravili Editin otac i njihov batler Mustafa, u stolarskoj radionici. Kad bi se Edit zaljuljala dovoljno visoko, mogla je da dohvati dedine grozdove i mada joj je majka to zabranila, ubacivala je u usta toplu i neoprana zrna žutog muskat grožđa, i ispijala njihovu slast.

Dud se nalazio odmah ispred Editine sobe i pružao je plodove ka njenom balkonu. Imala je običaj da čuva svilene bube u malim gnezdimama od dudovog lišća pored kreveta. Njena dadilja iz Burse naučila ju je da peva uspavanke gusenicama. Dadilja je uporno tvrdila da svilene bube razumeju samo grčki, pa im je Edit svake noći pevala grčke pesme. I svakog jutra je podizala lišće i zavirivala radoznalo i bojažljivo. Za Ivanjdan bi sluge Grci raširile ćebe ispod velikog drveta i tražile od male Edit da

se nagne preko balkona i protrese granje svojim tankim rukama. Bele, medne dudinke padale su na čebe kao kapi letnje kiše.

Jednoga dana otkrila je da nedozrele smokve ostavljaju u njenoj ruci belu tečnost kad ih ubere, belu kao mleko koje je izlazilo iz sisa Griše, mačke koja je imala mačiče u vrtu. Sidika joj je objasnila da je to mleko smokvina krv. Da smokva treba da raste i da nabrekne kao dojka. Sidika je bila izbeglica s Krita. Imala je plavu, gotovo belu kosu i plave oči, i bila je visoka i vitka. Govorila je grčki dijalekt koji nije razumeo niko osim njenog muža Mustafe, čak ni njeni sinovi. Sidika je davala Edit zemičke s cimetom i pite sa začinskim biljem kad bi ova pobjegla od majčinih gostiju i sakrila se u kolibi na rubu vrta.

Pošto je bila toliko mlađa od svoje braće i sestara, Edit je rasla odvojeno od njih. Bila je dete koje ume da se igra samo. Njena sestra Ana i braća Šarl Mlađi i Žan-Pjer bili su u školi u Francuskoj osam meseci godišnje. Tih meseci Edit je bila jedino dete u ogromnoj kući. Ne može se reći da nije imala prijatelja. Naprotiv, Burinabad je u to vreme bio dečji raj. U sumrak s mirisom mandarina, deca su se na ulici utrkiivala biciklima i igrala se žmurke ili klikerima; čekali su prodavca alve s većim nestrpljenjem nego što su čekala očeve da izađu iz večernjeg voza. Kosta, prodavac alve koji je živeo u malom selu u centru Burinabada, prolazio je pored kuće Lamarkovih svake večeri i davao deci ružičastu šećernu vatu. Gospođama koje su iznele naslonjače pred kuće, sedele zavaljene na njima i pile kafu, nudio je fišeke oraha, ratluk i kocke šećera.

Editin najbolji prijatelj bio je Edvard Tomas-Kuk, sin njihovih komšija. Njih dvoje su se penjali preko gvozdениh baštenskih kapija i tražili duhove u velikim kućama. U beskrajno duga letnja popodneva našli bi neko hladovito mesto i izvodili scene iz knjiga koje su čitali. Edvard je imao veliku porodicu i često su zaboravljali na njega pored dva starija brata i bolešljive mlađe sestre. Njihova kuća je uvek bila puna rođaka i gostiju, koje je Edvard sve oslovljavao sa „teto“ i „čiko“. Edvard nije bio

kao drugi dečaci. Na primer, radije je čitao knjige sa Edit nego da s njima igra fudbal. Osim *Doživljaja Toma Sojera* i *Ostrva s blagom*, čitao je i Editinu omiljenu knjigu *Male žene*. Na Editin zahtev, čak joj je sopstvenim rukama odsekao dve duge pletenice da bi ličila na Džo, junakinju iz knjige, koju je obožavala.

Edit je osim Edvarda imala još jednog prijatelja – svoga oca Šarla Lamarka. Mesje Lamark je zapravo bio dovoljno star da joj bude deda. Možda baš zbog toga, njihov odnos je bio zasnovan na uzajamnoj nežnosti i razumevanju. A moguće da ju je zato otac i nepotrebno razmazio, kao što je često isticala njena majka Žilijet. Kako se bližilo vreme dolaska večernjeg voza, Edit bi sela na ivicu ukrasnog kamenog ribnjaka i do zapešća zamočila malu belu ruku u vodu, među lokvanje i zlatne ribice, ne odvajajući pogled od baštenske kapije dok je čekala. Žilijet bi prošla kroz vrt na putu do neke komšinice na čaj i, bez usporavanja malih stopala obuvenih u satenske papuče, rekla: „Draga Edit, molim te umij se i sredi pre nego što se vratim. Razgovarala sam s dadiljom. Spremila ti je haljinu s plavim trakama. Imamo gosta na večeri i volela bih da na svakom licu bude osmeh kad te vide.“

Reči su tekle iz Žilijetinih usta brzim tempom. Kad je zastala da uzme dah, njene plavozelene oči su se za trenutak zadržale na Editinom licu, očekujući da se složi, a onda je odvrtila pogled kao da je videla nešto potpuno drugačije. Mora da su crne kćerkine oči izazvale neku mračnu nesigurnost u Žilijetinoj duši jer bi joj se, kad god bi pogledala kćer, pojavila duboka bora između obrva. Kad se ista ta bora pojavila na Editinom čelu pre nego što je napunila dvanaest godina, majka se uznemirila više od nje.

Tih godina se žalila gošćama koje su dolazile na čaj: „Vidite, madam Levon, Edit već ima bore. U njenom uzrastu! Govorim joj da svake večeri maže lice ružinim uljem, kao predostrožnost, ali ona ne obraća pažnju.“ Kao da će zbog neprekidnih žalopojki mrska bora nestati.

Svake večeri je gospodin Lamark uzimao u naručje svoju kćer sanjalicu, koja ga je čekala pored kamenog ribnjaka, i mazio je, nazivao je svojom „minijaturom“. Edit je stvarno bila prilično sitna. Imala je savršene crte, kao ugravirane finim sečivom; lice joj je bilo kao kap vode. Ostala je najsitnije dete u razredu sve dok nije kročila u adolescenciju. Imala je savršeno ravne zube, kao semenke nara, s razmakom između prednja dva, zbog čega je bila krajnje ljupka, a osim toga, po rečima pralje Sidike, to ju je štitilo od uroka. Taj razmak je donosio Edit sreću. Uveče, posle zamornog dana na poslu snabdevanja brodova, gospodinu Lamarku je bio dovoljan pogled na kao ugalj crne oči i guste trepavice njegove kćeri pa da ga ispune radošću. Otac i kći bi šetali podruku po ogromnom vrtu i tražili pauke što pletu mreže u lozi dede Lamarka. Razgovarali bi o zvezdama što se podižu iza planine Nif i o mesecu što boji ljubičice u srebrno.

Šarl Lamark je imao bezbroj teorija u vezi s prostorom i vremenom. Na primer, da je univerzum možda u obliku potkovice. Ako je tako, kad neko stoji na jednom kraju potkovice i snimi fotografiju drugog kraja, može da vidi Cezara kako vodi ljubav s Kleopatrom ili kako Mariji Antoaneti stavljaju vrat na giljotinu. Baš kao što nije mogla da shvati kako mesec pokazuje samo jedno lice svetlu, Edit nije mogla da razume ni tu potkovicu, ali svidela joj se mogućnost fotografisanja junakinja iz priča koje je obožavala. A najviše od svega, volela je način na koji je njen otac kitio svoju teoriju o univerzumu njenim omiljenim istorijskim likovima.

Gospodin Lamark je uživao u svojoj kćeri, razmazio ju je drvenim muzičkim kutijama sa unutrašnjošću obojenom sedfom, češljevima ukrašenim smaragdima, lutkama s pravom kosom, iz Pariza. Za deseti rođendan poklonio joj je belog ponija donetog iz Londona, a za trinaesti sjajnog crnog rasnog arapskog konja. Otac i kći bi uzjahali konje i jahali do letnjih palata u okrugu, do Narlikoja i Kokludže, ponekad zastajući

da se odmore u bašti nekog kafea. Jednom su ispekli jagnje i razdelili meso plemenu nomada koje je postavilo šatore u blizini, i meštanima što su se okupili na piknik.

Pošto su otac i kći bili tako bliski, iznenadna smrt gospodina Lamarka nikog nije potresla tako kao Edit. Jednog letnjeg dana, tako toplog da se činilo kako se vreme usporava, srce tog jadnog čoveka je samo stalo dok je sam ručao u Kremervom restoranu. Šarl Lamark je izdahnuo upravo tamo. Glava mu je pala na njegovu posebnu krvavu šniclu, a činija salate prevrnula se pored *Parmskog kartuzijanskog manastira*, koji je uvek nosio u unutrašnjem džepu i koji je u tom trenutku ležao otvoren na stolu.

U godini nakon njegove iznenadne smrti, bliskost između oca i kćeri – kojom njena majka nije uvek bila zadovoljna dok joj je muž bio živ i zdrav – bila je od pomoći Žilijet Lamark. Edit je napustila školu pre završne godine i niko je nije video u javnosti celo leto. Tumarala je, kost i koža, s bledim licem i tamnim kolotovima oko očiju. Nikad nije kročila iz kuće. Vešto iskrivljujući reči, Žilijet je sve to povezala s dubokom potištenošću usled gubitka oca.

„Gde je Edit? Ah, *ma chérie*, Šarlova smrt ju je mnogo pogodila. Ništa me ne pitaj... Morala je da napusti školu zbog zdravlja. Kad je doktor rekao da ovdašnja vrućina nije dobra za nju, šta sam mogla da uradim? Poslala sam je na termalne kupke u Baden Baden. Bila je tamo celo leto. Sad mora da se odmara. Zato je ne viđaju u društvu. Prirodno, taj okrutni događaj nas je sve potresao, ali čovek mora da se vrati životu, zar ne? Moji sinovi su, Bog ih blagoslovio, odmah preuzeli posao. Draga Ana očekuje još jedno *enfant*³ – da, ništa me ne pitaj! Ovoga puta su blizanci! *Mon Dieu!*⁴ Preselili su se u kuću nalik malom dvorcu u Budži. Jesam li ti već rekla? Zet mi je veliki

³ Franc.: dete. (Prim. prev.)

⁴ Franc.: Bože moj, Gospode. (Prim. prev.)

džentlmen. Britanska aristokratija, znaš. A, da, upoznala si ga. Naravno. *Ah, oui.*⁵ Pitala si za Edit, da... Draga moja, ta moja kćerkica je malo preosetljiva. A naravno, bila je veoma vezana za oca. Ništa se tu ne može učiniti. Razgovarala sam sa onim čuvenim doktorom za živce što stanuje u hotelu *Hak*. Kaže da je ostavimo na miru. On je došao ovamo iz Beča da piše memoare. Upoznala sam ga nedavno, na prijemu kod Tomas-Kukovih. I znaš šta je rekao...“

Na kraju, i sama Žilijet je poverovala u ono što priča. Moguće je da je pričala te priče da bi zapravo uverila sebe, a ne prijateljice. A u njima je bilo i zrno istine. Bez sumnje, Šarl je umro u pravo vreme. Da je planirala, Žilijet to ne bi organizovala bolje. Da je poživeo, ne bi reagovao razumno; onako meka srca, otkrio bi društvu Editinu sramotu i to bi bila katastrofa. Žilijet je spasla ne samo ime i čast svoje kćeri nego i cele porodice. Sve ih je sačuvala od osramoćenosti. Edit će se, svakako, uskoro oporaviti od depresije i dobro se udati. Čim sin njihovih suseda Edvard završi školovanje u Njujorku, njih dvoje neće gubiti vreme nego će se veriti.

Ostavimo je da kuje takve planove.

Jednog zimskog jutra, baš kad je Žilijet poverovala da je sudbina pod njenom kontrolom, niotkuda se pojavio advokat iz Atine, s kožnom aktovkom iz koje je izvadio dokument i zadao udarac nesigurnoj ravnoteži između majke i kćerke, i sve izvrnuo naopačke.

⁵ Franc.: *Ah, da.* (Prim. prev.)